

LA LITERATURA I LA FORMACIÓ INICIAL DELS MESTRES

María Herrera Rodrigo. Professora de Literatura a l'Ensenyament de Mestres

Humanisme i tecnologia

El desprestigi progressiu de les disciplines humanístiques i les necessitats peremptòries de la societat contemporània, que exigeix de la Universitat la formació de professionals cada vegada més qualificats, han fet que, a hores d'ara, es valori l'especialització i el desenvolupament tecnològic molt per damunt dels coneixements culturals i l'exercici de la crítica.

Per aquest camí fressat del predomini gairebé exclusiu de la formació tècnica dels universitaris, sembla que es persegueixi només l'ensinistrament de bons productors i millors consumidors, ciutadans conformistes i satisfets, incapaços de pensar. Ben al contrari, una formació humanística -en la qual la literatura representi un paper destacat- s'encamina, necessàriament, a la forja de persones completes, amb capacitat de discerniment per a exercitar la crítica i exercir la seva llibertat.

El paper de la literatura en l'educació

En aquest precís moment en què la formació inicial dels mestres prova d'adaptar-se a les reformes introduïdes per la LOGSE, i tenint en compte el descrèdit evident de les humanitats, no sembla que estigui de més reflexionar sobre el futur de la literatura en l'educació, una relació secular i fructífera que es veu amenaçada en favor d'un pretès progressisme tecnològic que condueix qui sap a on.

La formació inicial dels mestres ha de respondre, evidentment, a les demandes de la societat, però no n'hi ha prou amb l'especialització tècnica. Hem de recordar que la Universitat neix a l'Edat Mitjana com a comunitat de professors i estudiants en un àmbit privilegiat del saber per tal d'independitzar-se del dogmatisme de les escoles episcopals. I, tot al llarg de la seva història, sempre ha pugat per mantenir la seva autonomia davant tota mena de pressions polítiques i socials. Sotmetre's cegament a l'exigència exclusiva de professionalitat en detriment d'una formació humanística que afavoreixi el desenvolupament de la llibertat intel·lectual suposa contrariar sobre manera els més elementals principis universitaris.

D'altra banda, és una aspiració legítima dels pobles transmetre de generació en generació un patrimoni cultural que conforma llur història i constitueix llur identitat. La literatura, en aquest context, no és només una forma d'expressió artística que sorgeix en l'home com un impuls irreprimible de manifestació sentimental, sinó també un instrument indispensable de comunicació interpersonal que supera com pocs les barreres culturals, espacials i temporals.

La literatura no és solament font de plaer per a qui la crea i per a qui la recrea a cada lectura, a cada audició. És, a més, una mena de coneixement intuïtiu de la realitat; mitjançant la literatura vivim vides alienes i experiències diverses, obviant les limitacions de la nostra pobra vida; ens refugiem en la literatura per abstreure'ns de les misèries del món que ens envolta... Quin dret tenim de privar les generacions futures de tot això?

L'educació s'ha convertit en una exigència universal incontestable en la societat democràtica, però, alhora, s'ha desvaloritzat de manera alarmant la professió docent. L'especialització sembla necessària per tal que la societat torni a dipositar la seva confiança en els ensenyants; però, perquè no es tracta només «d'ensinistrar bons productors i millors consumidors», sinó de formar persones reflexives, cap universitari, i el futur mestre menys que ningú, no pot renunciar a una formació humanística integral que li permeti desenvolupar-se amb plenitud i mantenir la seva dignitat.

La literatura en el nou pla d'estudis de Magisteri

El cas és que ens trobem en la necessitat de justificar la presència de la literatura en els nous plans d'estudi dels ensenyaments de Mestres de la Universitat Rovira i Virgili, davant la sorpresa dels nostres propis alumnes d'infantil i primària quan se la troben al primer quadrimestre del segon curs. És per a ells, sobretot, que escrivim aquestes reflexions, per no haver de veure'ns més dient-los que 3 crèdits de literatura en una diplomatura d'un total de 210 no poden fer mal a ningú... Mirar de convèncer-los de tot el que hem argumentat més amunt ens resulta, francament, difícil. I per què? Doncs perquè al desprestigi generalitzat de les humanitats s'afegeix,

ara, el desprestigi més generalitzat encara de l'ensenyament de la literatura.

El desprestigi de l'ensenyament de la literatura

«La literatura se suele enseñar detestablemente, y no sólo en España», sentenciava Dámaso Alonso —tot i que de seguida demanava disculpes, en nota a peu de pàgina— a l'inici d'un article seu sobre l'ensenyament de la literatura. I ho deia fa ja gairebé vint anys —amb motiu d'una altra reforma. I ho deia no només de l'ensenyament de la literatura en aquells moments, sinó també de la que ell mateix havia rebut en la seva joventut. No és gens estranya, doncs, la manca de prestigi escolar de la matèria, que ve a sumar-se a la no menys estesa idea implícita de la seva inutilitat.

Sempre hi ha hagut una clara consciència de les deficiències en l'ensenyament de la literatura, la qual cosa, si més no, ja evidència un cert interès per corregir-les. Nos obstant això, si s'admet el valor formatiu de la literatura, els problemes es redueixen a la metodologia.

Darrerament sembla haver-se generalitzat l'ús del

text com a centre de la investigació literària i, per tant, també de l'ensenyament. Però la comprensió del text literari no es resol simplement a través de les referències lingüístiques. En relació amb els textos comunicatius amb una finalitat no estètica, els textos literaris representen una mena de comunicació molt particular, ja que la metàfora no té cabuda en una gramàtica normativa.

Tot i això, el procés de penetrar en el significat d'un text no és, ni de bon tros, espontani, sinó que només pot tenir lloc en una ment educada. D'una banda s'ha de fer entendre a l'estudiant els mecanismes específics d'organització i comunicació de l'experiència que té la literatura (poètica i retòrica), i d'una altra, cal atendre a la historicitat del text literari, és a dir, a les relacions text/context.

L'atenció directa al text

Queda, doncs, perfectament clara la necessitat de fonamentar l'ensenyament de la literatura en una atenció directa al text, prenent la història literària únicament com a marc de referència i auxiliar —utilíssim, no cal dir— per a la comprensió i l'anàlisi dels textos.

De tota manera, si bé cal evitar, en l'ensenyament no especialitzat, l'excessiva complexitat tècnica dels mètodes exclusivament formals, que converteixen l'obra literària en un objecte llunyà i inaccessible, tampoc no s'ha de deixar de banda els trets específicament literaris per tal de divagar en consideracions ideològiques o sociològiques, de les quals, de tota manera, no podem prescindir si volem tractar el text —com exigeixen les teories crítiques més assentades— dins del context que el propicia.

La literatura com a font de plaer

Cal ensenyar els alumnes a fruit de la literatura, aquest és l'objectiu fonamental. L'alumne ha de comprendre que les obres literàries no han estat escrites per a martiritzar-lo en classes tedioses, sinó justament per a tot el contrari: l'escriptor, que ha creat una obra d'art del llenguatge per una necessitat íntima imperiosa, per un impuls irreprimit d'expressar els seus més profunds pensaments, sentiments o desitjos, vol comunicar-se amb el lector —l'alumne—, i espera que el compregui, s'identifiqui amb ell i el compadeixi. És més, espera que gaudeixi fent-ho, com ell ha fruit de la seva feina de creació.

Però els alumnes saben molt bé que, per tal que es doni la comunicació, emissor i receptor han de compartir el mateix codi, i això no és tan fàcil en el cas de la comunicació literària. Perquè llegir és alguna cosa més que desxifrar els signes escrits. Llegir exigeix una pràctica

constant sobre la base d'unes eines tècniques imprescindibles: un entrenament dirigit -ben dirigit- que dura anys, i que, si no es comença de petit, difícilment conduirà a l'èxit.

Cal ensenyar els alumnes a «veure» en l'obra literària, millor dit, a «mirar per tal de veure». De vegades no veuen res perquè no miren. Però potser no es miren els llibres perquè no acostumen a mirar-se res del que els envolta; com s'han de mirar els llibres...? Si comencen a mirar-se'ls, començaran a veure-hi. I han de començar per escoltar per tal de sentir.

La necessitat d'escoltar

Tenint en compte que vivim plenament dins d'una cultura àudio-visual, que és més «visual» que «àudio», val a dir, i que, en qualsevol cas, és bastant poc «àudio» a seques, no resulta gens estrany que als estudiants els costi tant d'esforç escoltar. Acostumat al bombardeig constant de missatges àudio-visuals, que és incapaç d'assimilar, l'ésser humà ha desenvolupat uns mecanismes de protecció que consisteixen bàsicament a mantenir-se imperturbable: a mirar sense veure, a escoltar sense sentir. Els estímuls se succeeixen, se superposen a tanta velocitat, que l'única resposta possible és l'absència de resposta.

Quan comença un nou curs, el professor de literatura es troba amb trenta, quaranta o més -en el nostre cas, més de vuitanta!- parells d'ulls i orelles davant seu, una bona part dels quals estan totalment tancats. I ha de començar per obrir-los; obrir-los a la literatura, naturalment, però abans al món. S'ha de començar per dir-los que la literatura és l'art de la paraula, de la paraula viva; i que, tot i que «literatura» vingui de «littera», «lletra», la paraula és sempre anterior a la lletra, és l'ànima de la lletra. I ells han de mirar de trobar sempre aquesta ànima: ells mateixos poden esdevenir artistes de la paraula.

Captivar amb la paraula

També el professor de literatura ha de ser artista de la paraula, o, si més no, intentar-ho amb totes les seves forces. Cal convèncer l'estudiant que la paraula és màgica, i el moviment es demostra caminant: hem de captivar-lo amb la nostra paraula. El nostre entusiasme per la literatura ha de ser tan contagiós, que es respiri cada vegada que obrim la boca. Acabaran per escoltar-nos.

El professor de literatura ha de llegir als seus alumnes, ha d'explicar-los històries. Pot semblar ocios, llegir a adults de gairebé dos metres d'alçada que ja voten, però, ¿quan va ser l'última vegada que els van llegir?, ¿que els han llegit mai?, ¿que els han explicat històries a la vora de la llar...? Han d'accedir a l'essència

del literari -si és que s'ho van perdre al seu moment-, i el literari és la paraula, la paraula pronunciada, no la paraula adormida sobre un paper, la qual probablement no tots saben despertar. Cal ensenyar-los a despertar les paraules, a netejar-les de prejudicis malsans, a conèixer-les en tota la seva puresa. I llegir-se-les amb el cor pot esdevenir un camí il·luminador.

Quan els estudiants coneixen les paraules despertades, ells, molts dels quals les havien vistes sempre adormides, comencen, al seu torn, a obrir els seus ulls i les seves orelles, comencen a respondre als estímuls, si se'ls concedeix prou temps per fer-ho. Ja podem començar a investigar amb ells d'on i de quan els ve la vida, a les paraules.

Cal tenir en compte la formació prèvia dels estudiants

És clar que molts d'ells, afortunadament, ja havien fet aquestes descobertes molt abans, segurament quan els pertocava, i poden sentir-se ofesos, fins i tot, si no tenim prou tacte amb ells. Són els inconvenients dels grups massa nombrosos i -com en el nostre cas- massa heterogenis en la seva formació. No és el mateix, naturalment, fer classe per a estudiants amb una formació lectora i una afeció literària molt arrelades, que sense. Però crec que, tot i mirant de no decebre les expectatives de cap alumne, els que més necessiten el nostre ajut són precisament aquells que encara no han estat «tocats» per la màgia de la paraula. Ells també tenen dret de fruit-ne. Per als altres, els que ja havien obert els ulls i les orelles, sempre podem, i devem, ser un punt de referència al qual, sens dubte, acudiràn voluntàriament amb molta freqüència.

La comparació amb tot allò més quotidià

La millor manera de fer-los avançar en el domini de les estructures, tècniques i recursos literaris és -creiem- mitjançant l'exemple i la comparació constant amb tot allò que als alumnes els és més familiar, més quotidià. I, ¿que hi ha res més familiar i quotidià per a ells -el més semblant, entre tot allò quotidià i familiar, al missatge literari- que la televisió? La televisió, el cinema, les revistes del cor i els «quaranta principals» poden ser bons recursos per a fer-los comprendre que el fet literari no els és tan aliè, i -el que més acostuma a sorprendre'ls- que poca cosa han inventat avui els mitjans àudio-visuals que no estigués inventada ja en algun moment de la història literària.

L'alumne, per tant, comença a escoltar, comença a mirar, comença a sentir i a veure, perquè hi posa voluntat, i ara sap que pot fer-ho. Desxifrar els textos literaris esdevé un joc no tan avorrit com sospitava, però segueix suposant-li un esforç. ¿Per què llegir-se el *Tirant* original si és més fàcil mirar-se els còmics que l'adapten

Els mitjans àudio-visuals a la classe de literatura

Els mitjans àudio-visuals resulten molt útils com a eines auxiliars; estan especialment indicats perquè els estudiants rebin de manera fàcil i ràpida certa mena d'informacions que altrament els exigirien un esforç d'abstracció no estrictament necessari: caracteritzacions sòcio-culturals, dades biogràfiques, referències històriques... Fins i tot els permet de conèixer mitjançant enregistraments els poetes, novel·listes i dramaturgs, contemporanis o no -a través de documentals dramatitzats, per exemple-, en el seu ambient, sentint dels seus propis llavis el que opinen sobre la seva obra i les circumstàncies en les quals la van crear o segueixen fent-ho.

És molt més efectiu, no cal dir-ho, que coneguin aquests escriptors «en viu i en directe», si no les grans figures -de vegades poc accessibles- sí almenys els autors més propers que es prestin a aquesta mena d'experiències enriquidores d'intercanvi d'opinions amb els lectors i futurs educadors de lectors.

Cal animar els alumnes a assistir als recitals poètics, a les lectures dramatitzades, a les representacions teatrals, on -si ja han après a escoltar i a mirar- la màgia de l'ambient creat per persones que senten profundament l'experiència literària els captivarà, si hem fet bé la nostra feina de sensibilització.

La intuïció i els coneixements tècnics

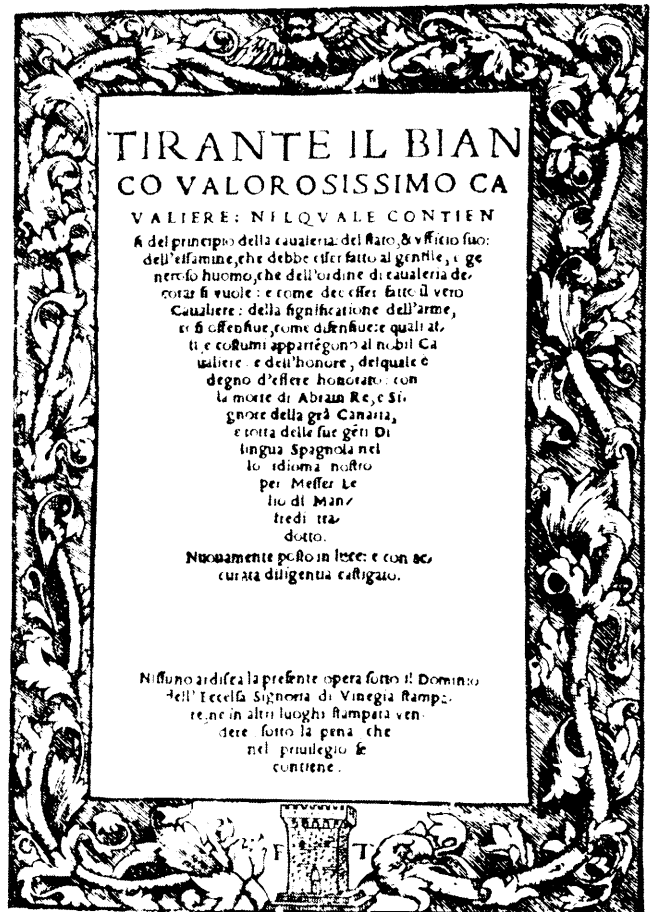
Però, de tota manera, sempre seran circumstàncies excepcionals, petits parèntesis que, per freqüents que siguin, no eximeixen el professor de la seva responsabilitat d'atreure's els alumnes mitjançant la paraula: el nostre material bàsic i imprescindible. La claredat d'exposició no ha de estar renyida amb el rigor científic, l'obertura a la intuïció no pot significar el tancament als coneixements tècnics. Ben al contrari, cal proporcionar als estudiants una àmplia base teòrica, de manera que els gèneres, els tòpics, els recursos mètrics i retòrics, els trets estilístics, en definitiva, els vagin resultant familiars. Amb l'estudi i la pràctica, faran servir amb deseiximent i precisió els tecnicismes adients, i aprendran a tenir tals conceptes com a punts de referència per encaminar la seva intuïció.

El text i el context: la història de la literatura

I cal, sobretot, situar els textos en el seu marc, en el lloc que ocupen dins la història literària: cal relacionar-los amb els seus precedents i amb textos d'altres gèneres i altres llengües; cal mostrar als estudiants les semblances i les diferències, o millor, aconseguir que ells mateixos ens les mostrin a nosaltres; cal ajudar-los a veure els condicionaments socials i culturals, les diverses maneres de comprendre el món a què responen els textos de diferents èpoques i llocs.

Però abans hem d'ajudar-los a comprendre els textos —contemporanis i no contemporanis— en la seva estricta literalitat. Moltes fòbies literàries s'inicien, precisament, en aquesta incapacitat inicial d'entendre els textos en el seu sentit literal; per desconeixement del lèxic, fonamentalment, però també per carència de referents culturals adients, ja siguin passats o presents, fins i tot.

Hem de fer-los perdre la por al diccionari i a l'enciclopèdia, als nostres estudiants de Magisteri, que pensen que són d'ús exclusiu de les primeres etapes de l'educació, i s'avergonyeixen de fer-los servir perquè creuen que delaten la seva ignorància, com si tinguessin l'obligació de saber-se'ls de memòria.

La lectura comentada i el comentari de text

Per tot això pensem que és útil distingir —metodològicament parlant— entre la lectura comentada i el comentari de textos literaris.

En les obres literàries més allunyades en el temps, les dificultats de comprensió literal són més grans que en d'altres més properes. A més, l'estudiant acostuma a accedir-hi amb el prejudici que són alienes als seus propis gustos i interessos, per la qual cosa el professor ha de lluitar des del principi contra aquesta opinió, fins que es demostrï la seva falsedat, o la seva veritat, però sempre després d'una anàlisi detallada que permeti al text «defensar-se».

En aquests casos, la lectura comentada, feta pel professor o un dels alumnes en veu alta davant la classe, pot resultar extraordinàriament útil, perquè permet ensenyar als estudiants les passes que han de seguir per tal de desxifrar el sentit —primer el literal, després el figurat— dels textos, i ajudar-los a establir les connexions ideològiques que hi apareixen.

No volem dir a aquesta activitat «comentari de textos literaris», encara que ho sigui, perquè reservem tal denominació per a la que desenvolupa per escrit l'alumne, després d'una lectura comentada o sense ajuda prèvia, i que presenta altres problemes, per la qual cosa és preferible la seva aplicació -en ensenyaments no especialitzats- sobre textos no massa antics, les dificultats de comprensió literal dels quals solen ser menors.

Per al comentari de textos literaris -que és, juntament amb la lectura comentada, una de les activitats bàsiques en el nostre concepte d'ensenyament de la literatura-, a

la dificultat pròpia que emana del text literari en si mateix cal afegir els problemes d'expressió oral i escrita amb què arriben molts dels nostres estudiants a la Universitat. Són tals, i tan greus, que quan se n'adonen -alguns fins i tot ignoren les seves pròpies deficiències, o bé no són conscients de la seva importància- cal fer un veritable esforç per convèncer-los que, si es deixen ajudar, la solució no és tan difícil, i els suposarà, a més, comptar amb un recurs extraordinàriament útil d'aplicació en qualsevol altra matèria i, després dels estudis, tant en la seva vida personal com en la professional. Però no deixa de ser un problema afegit que ens robarà temps i esforços que podríem dedicar a comeses específicament literàries.

Conclusió: Tot plegat, val la pena!

Pot semblar que plantejem un panorama descoratjador respecte a l'ensenyament de la literatura. No obstant això, no ho és en absolut, perquè si bé és cert que els problemes amb què ensopega el professor de literatura a les aules són reals, no ho és menys que, quan es produeix -i no és tan infreqüent com pugui semblar- la resposta dels alumnes, resulta tan gratificant que compensa amb escreix totes les dificultats bandejades. En l'ensenyament de la literatura, com en tot, la satisfacció obtinguda és també directament proporcional a l'esforç realitzat per tal d'aconseguir-la.

CONSELL COMARCAL DEL TARRAGONÈS

amb

COMUNICACIÓ EDUCATIVA,

perquè l'ensenyament sigui un estímul cap al futur

Anselm Clavé, 1 (casa Gasset). 43 004 TARRAGONA. Tel. 977 - 22 50 16